

MANJUR-SIN IMPERIYASINING TASHKIL TOPISHI.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7830941>

Jabborov Oybek Axror o'g'li

Manjurlar o'zlarini "manzu" deb atovchi xalq bo'lib, umumiy soni 10 mln kishi 1990 yilgi ma'lumot. Asosiy qismi Xitoy Xalq Respublikasining shimoliy-sharqiy qismi Dunbey (东北)da yashaydi. Manjurlarning etnogenezi mil. IV asrdagi "moxe-vuji" qabilalar ittifoqiga borib taqaladi. Dastlabki ushbu ittifoq tarkibiga Manjuriyadagi Sungxuajang va Xeylungjiang daryolari bo'yida ovchilik va dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi sumuo, buoduo, anchegu, funis, benxay xaoshi, xeyshuy, bayshan kabi yetti qabila kirgan, keyinchalik ularning soni 16 taga ko'paygan. VII-VIII asrlarda xeyshuy va mohe qabilalari kuchayib Boxay davlatini tuzganlar. 926 yil bu davlat kidonlar tomonidan tugatilgan. Keyinchalik manjurlar vanyan qabilasi asosida yana birlashganlar, ularni umumiy holda "nyujeng" deb atashgan. XII asr boshida Aguda boshchiligida nyujenglarning Jin davlati tashkil etilgan (1115-1234). Bu davlat yemirilgach, nyujenglar tarqab ketganlar. 1635 yil Nurxachi ularni qayta birlashtirib, Jin davlatini qayta tiklagan. Shundan so'ng nyujenglar o'zlarini "man" ("to'la", "mukammal" "tugal" ma'nosini bildiradi), yashagan joylari esa Manjou (Manlar istiqomat qiladigan voha) deb atashgan. 1636 yil bu davlat nomi Chinga o'zgartirilgan²²⁵. Manjurlar XVII asr o'rtalarida Koreya, Xitoyni bosib olib Sin imperiyasini tuzdi. XVIII asrda Tibet, Jungoriya, Torim vohasidagi davlatlarni tugatib, ular hududini ham egallab olgach, u yerlarda mustamlakachilik rejimini o'rnatishgan. Manjurlarning kelib chiqishi jurjenlarga borib taqaladi. Manjurlar o'zlarini birinchi marta jurjenlar deb atashgan. Tianjun hukmronligining 9-yili, (1635) xitoyliklarni jahlini chiqarmaslik uchun o'zlarini urug'lariga o'zini manjurlar deb atashni aytgan. Ular shimoliy Xitoyda yashab Chin davlatiga asos solishgan. Mo'g'ullar Chin davlatini yo'q qilganlaridan so'ng, manjurlar oldingi jurjonlarga tegishli bo'lganyerlarni birlashtirishni boshlaydilar. Min sulolasi davrida manjurlar ikkiga daryo g'arbida yashovchi manjurlar va yovvoyi manjurlarga bo'lingan. Daryo g'arbida yashovchi manjurlar birinchi marta hozirgi Ilan shahri va Mudanjanada yashashgan. Yuan sulolasi davrida ularning bir qismi janubdagi Tuminjana havzasiga ko'chib o'tishdi. Keyinchalik ular Xetuala ya'ni hozirgi Liaoning

²²⁵ Шан Юе. Очерки истории Китая. – Москва: Наука, 1959.-С.485.

provensiyasining Sinbinia hududi Sukesuxuxe daryosining yuqori oqimiga ko'chib o'tishgan. Bulardan manjurlar kelib chiqqan. Min sulolasi davrida daryo g'arbida yashovchi manjurlardan ham alohida harbiy gornizol tuzilgan. Manjurlar birinchi marta ovchilik bilan shug'ullanishgan, Koreya bilan Min sulolasining aloqalari rivojlangandan so'ng ular chorvachilikka o'tishgan. 1583 yil Nurxachi²²⁶ harbiy yurishlarga kirishdi. Ularning kuchi ortib borib, 1616-yilga kelib shimoliy-sharqiy Xitoyning katta qismini egallashga muvofiq bo'lishdi. Nurxachi bu yerda keyingi Chin (Sin) davlatini tuzib, o'zini hukmdor etib tayinladi. Yangi davlat tuzilgach ular Min sulolasidan rasmiy ajralib chiqishdi va shimoliy-sharqiy Xitoyga xavf sola boshlashdi. 1619-yil Lyaodun harbiy okrugi qo'mondoni Yan Xao manjurlardan Sarxu²²⁷ yaqinida bo'lgan jangda mag'lubiyatga uchradi. Manjurlar Kayyuan va Telinni egallashdi. Yanxaoni o'rniga Siun Tunbe keldi va 180 ming kishilik armiyani yig'di. Siun Tunbe hujum qilish o'rniga mudofa tizimi tanladi, bu esa Min sulolasi vakillariga yoqmad va uni istefoga chiqishiga majbur qildi. Uning o'rniga Yuan Intay keldi. U harbiy ishlarda tajribasiz edi. Bundan foydalangan manjurlar Shenyan va Lyaoyanni bosib oldi va Yuan Intay o'zini o'zi o'ldirdi. Bulardan so'ng yana 70 ta shahar egallandi va Nurxachi poytaxtni Lyaoyanga ko'chirdi. Bundan xavfsiragan Min sulolasi yana Siun Tunbeni chaqirishga majbur bo'ldi va Guanin rayoniga harbiy gubernator etib tayinlab, u yerga katta harbiy kuch qo'yildi. 1622 yil Chinlarning hujumi paytida Van Xuajen va Siu Tinbi mudofani tashlab, poytaxtga qochishdi. Bu ishlari uchun Siu Tinbi qatl etilib, Van Xuajen jazodan qutilib qoldi. Undan keyin boshqo'mondon etib Van Zaijin tayinlanib, uning yordamchisi etib general Yuan Chun Xuan tayinlandi. Qisqa fursatda qo'mondan yana o'zgarib, o'rniga qo'mondonlikka qo'rqqoq Gaodi keldi. Bu paytda Chin davlatini popytaxti Shenyanga ko'chirildi. 1626 yilda manjurlar bu holatlardan foydalanib kuchlarni birlashtirishga erishdi. Yuan Chunxuanyaga qarshi Nurxachi 130 ming kishilik qo'shin yig'di. Ninyuandagi jangda Nurxachi og'ir yarador bo'ldi va chekinishga majbur bo'ldi. Nurxachi yaradorligi sababli vafot etdi va uning o'rniga o'g'li Xuan Taizi (Sin imperatori Tayzun) keldi. U Yuan Chunxuanyaga qarshi kurashib 1627 yil uni Koreyada mag'lub etdi va Ninyuanga qarshi yurish boshladi. Bo'lib o'tgan jangda Min imperiyasi qo'shini g'alaba qozondi. Bu jang "Ninyuan va Zenjoudagi buyuk g'alaba" nomini olgan. XuanTaizi 1629 yilda Yuan Chunxuanyaga qarshi yurmasdan ichki Mongoliya orqali Xitoyning markazi Pekinga yurish boshladi .

²²⁶ Nurxachi- Aysinchiarou oilasidan chiqqan manjur hukmdorlaridan biri

²²⁷ Sarxu-Inpanya, hozirgi yangi Fushuniya shahri

Guansiumin darvozasi oldidagi jangda Pekin qutqarilib qolindi. Shundan so'ng 7 oy mobaynida Taizi qo'shinlari bosqinchilik yurishlarini boshlab yubordilar. Pekin mudofachisi

Sun Chenjun ta'ziqi tufayli Taizi qo'shinlari Buyuk Xitoy Devorigacha chekinishdi. Bu paytda Min sulolasi vakillari harbiy qo'mondonlarga ishonmasdi va ular kata xatoga yo'l qo'ydi. Taiziga qarshi kurashning muvaffaqiyatsizliklaridan biri xristianlar qo'zg'olononi bostirishga qarshi kurash ham edi. Shuning uchun general KunYuede, Geng Junmin, Shan Kesilar manjurlar tomoniga o'tib ketishdi va o'zlari qo'riqlayotgan hududlarni ochib berishdi. Bunday bosqinchiliklardan so'ng Taizi 1636 yil barcha hududlarni birlashtirdi va Shenyanda imperatorlik tojini kiydi. Davlatiga esa Sin imperiyasi nomini berdi. Bu davrda Koreya ularning dushmani edi. 1637 yilda Koreya ham bo'ysundirildi. Sinlar ichki Mongoliyani egallab, Min sulolasi bilan to'g'ridanto'g'ri chegaraga tutashdi. 1636-1643 yillar Sinlar uch marotaba Buyuk Xitoy Devoriga hujum uyushtirdi va Xitoy hududlarini taladilar. Bunday talonchiliklar Xebey, Shandun, Xenanda sodir bo'ldi. Bunday holatda aholi partizanlik janglarni boshlab yubordi²²⁸. 1643 yilda Sinlar Xayjouni eganlaganlarida Syao Yuanya boshliq xristian partizan guruhi Sinlarga qarshi hujumga o'tdi va asirga olingan maxbuzlarni ko'pini qo'lga oldi. 1642 yil Buyuk Xitoy Devori yaqinidagi SunShan shahri bosib olindi keyinchalik Ji va Lyao rayonlari bo'ysundirildi. 1643 yil Xuan Taizi vafot etdi va uning o'rniga o'g'li FuLinyu²²⁹ keldi. Uning o'smirlik davrida vaqtinchalik boshqaruvni amakisi Dorgun boshqargan. 1644 yil Li Zichen Pekinga kirdi va Min sulolasini ag'darib Xitoyda yangi sulolaga asos soldi. Shuning bilan Xitoyda 300 yilga yaqin hukmronlik qilgan va butun Xitoy yerlarini birlashtirgan yangi sulola Sin sulolasining rasman hukmronligi boshlandi²³⁰.

Xitoy jahon sivilizatsiyasining markazlaridan biri bo'lib qadim zamonlardan bu yerda choy yetishtirish, ipak qurti boqish, shoyi gazlama, zargarlik buyumlari, chinni, o'simliklardan olinadigan bo'yoqlar ishlab chiqarish yuksak darajada rivojlangan. XVII asrning birinchi yarmida Xitoy manjur qabilalari bilan uzoq vaqt davomida urush olib bordi. O'z navbatida dehqonlar ham mahalliy boylarga qarshi bosh ko'tardilar. Dehqonlar qo'zg'olonidan talvasaga tushgan Xitoy feodallari manjur suvoriylariga Pekin darvozalarini ochib berdilar va ular yordamida qo'zg'olonni bostirmoqchi bo'ldilar. Ana shu xoinlik tufayli manjur feodallari 1644

²²⁸ Шан Юе. Ко'rsatilgan asar, C.488

²²⁹ Fulinyu-imperotor Shi Ju, boshqaruv davri Shunji deb atalgan

²³⁰ Шан Юе. Ко'rsatilgan asar, C.491.

yilda Pekinda hokimiyatni qo'lga oldilar. Ular yuqori harbiy lavozimlarni, serhosil, unumdor yerlarni egallab, aholidan turli soliqlar undira boshladilar. Davlat tepasida manjurlarning Sin sulolasiga mansub cheklanmagan mutloq hokimiyatga ega bo'lgan bog'dixonlar (imperatorlar) turar edilar. Xitoyning manjurlar tomonidan bosib olinishi uzoq davom etib, har qanday xalq qo'zg'olonlari qattiqqo'llik bilan bostirildi. Sin sulolasi hukmronligi davrida Xitoyda ijtimoiy va davlat siyosati sohasida deyarli o'zgarishlar ro'y bermadi. Ishlanadigan yerlarning katta qismi yer egalari tegishli bo'lib, dehqonlar yerga birlashtirilgan hamda ular hosilning teng yarmini pomeschiklarga berishlari va boshqa qo'shimcha majburiyatlarni bajarishlari shart edi. Sin imperiyasi kuchli va mustaqil davlatligicha qolib, qo'shni davlatlar va mamlakatlarga nisbatan ustunlikni davolay qilar, xalq ongiga Xitoy dunyoning markazi va uning atrofida bo'ysunishi kerak degan fikr zo'r berib singdirilardi. Min sulolasi o'rniga kelgan Sin imperiyasi hukmdorlari ichida imperator Kansi olib borgan siyosat diqqatga sazovor. U 8 yoshligidayoq taxtga o'tirib mamlakatni (1661 – 1722) yillar davomida boshqardi, Kansi Konfutsiy ta'limotini qo'llab quvvatladi va Min sulolasi davridagi eng yaxshi an'analarni davom ettirdi. O'z navbatida boshqa dinlarga nisbatan xayrixohlik bildirdi. Sanoat, san'at, adabiyot va maorif rivojlandi. Ilgarigidek chinnisozlik keng tarqaldi. Kitoblarni rangli bo'yoqlar asosida chop etish kashf etildi, gravyura san'ati o'zlashtirildi. Sin imperiyasi hukmdorlarining boshqaruv san'ati sirlaridan biri shunda ediki, ular Xitoy madaniyatini puxta o'zlashtirib, uning ilg'or an'alarini davom ettirdilar. Kansining o'zi ham o'z zamonining yetuk shaxsi bo'lib, harbiy sohada, ilm-fan, maorif, adabiyot sohalarida katta muvaffaqiyatlarga erishdi. Kansining farmoniga ko'ra xitoy tilining ko'p jildli lug'aviy to'plami tuzildi. Bu to'plam hozirgacha o'z qiymatini yo'qotmagan.